

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(4), 343-360

First Submission: 26.11.2021

Revised Submission After Review: 20.12.2021

Accepted For Publication: 24.12.2021

Available Online Since: 31.12.2021

Research Article

Bureaucrat and Politician Ali Şakir Aġanoġlu's Opinions on Banking

Murat Koraltürk¹ & Arzu Varlı Bînaġul²

Abstract

Starting his career at Ziraat Bank as assistant inspector, Ali Şakir Aġanoġlu (1915-2005) later served as the bank's general manager and held membership in the board of directors. He also later played an important role in politics as a deputy, senator and minister and was among the leading figures in the institutionalization of business education in Turkey. Aġanoġlu expressed his views on economics in his books and particularly his articles, which also deal with banking as his area of greatest experience. Presenting an overview of Aġanoġlu's education as well as professional and political career, this article discusses his views on the development status of banks particularly during the period of planned economic growth.

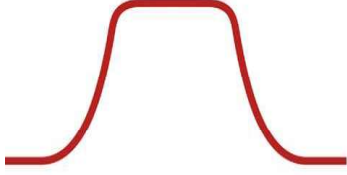
Keywords: Economic History, Turkish Economic History, Banking Sector, Turkish Banking Sector

JEL Codes: N00, G20, G21, G29

---

¹Asst.Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Economics, Department of Economics, mkoralturk@marmara.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7454-310X>

²Asst.Prof. Dr., Marmara University, Faculty of Economics, Department of Economics, arzu.varli@marmara.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6586-7527>

ICCSOR

Journal of Applied and Theoretical Social Sciences

ISSN:2687-5861

JATSS, 2021; 3(4), 343-360

İlk Başvuru: 26.11.2021

Düzeltilmiş Makalenin Alınışı: 20.12.2021

Yayın İçin Kabul Tarihi: 24.12.2021

Online Yayın Tarihi: 31.12.2021

Arastırma Makalesi

Bürokrat ve Siyasetçi Ali Şakir Ağanoğlu'nun Bankacılık Hakkındaki Görüşleri

Murat Koraltürk¹ & Arzu Varlı Bınagul²

Öz

Ziraat Bankası'nda müfettiş muavini olarak çalışma hayatına atılan Ali Şakir Ağanoğlu (1915-2005) banka genel müdürlüğü ve yönetim kurulu üyeliğı yapar. Milletvekili, senatör ve bakan olarak siyasette de önemli rol üstlenen Ağanoğlu, Türkiye'de işletme eğitiminin kurumsallaşmasında da öncü kadro içinde yer alır. Ekonomiye dair görüş ve düşüncelerini kitap ve özellikle yazdığı makalelerinde ifade eden Ağanoğlu, en çok deneyim sahibi olduğu bankacılık konusunda da makaleler yazar. Bu makalede Ağanoğlu'nun eğitim, meslek ve siyasi hayatı ana hatlarıyla anlatıldıktan sonra bankacılık konusuna ilişkin özellikle planlı dönemdeki gelişme ve duruma ilişkin düşünce ve görüşleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisat Tarihi, Türkiye İktisat Tarihi, Bankacılık Sektörü, Türk Bankacılık Sistemi

JEL Kodlar: N00, G20, G21, G29

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, mkoralturk@marmara.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7454-310X>

² Dr. Öğretim Üyesi, Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, arzu.varli@marmara.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6586-7527>

1. Giriş

Bürokrat ve siyasetçi olarak 1940'ların başından 1990'lara uzanan süreçte çeşitli görevler üstlenen ve pozisyonlarda yer alan Ali Şakir Ağanoğlu (1915-2005), kariyerine Ziraat Bankası'nda müfettiş muavini olarak başlamış, Türk Ticaret Bankası genel müdürlüğü ve Demirbank yönetim kurulu üyeliği gibi pozisyonlarla bankacılık kariyerini tamamlamıştır. Türkiye'de işletme biliminin gelişmesinde hatta kurumsallaşmasında önemli rol üstlenen bir ekibin de içinde yer alan Ağanoğlu bilgi ve deneyimlerini yazdığı kitap ve makalelerle de paylaşmıştır. Türkiye'de tek parti döneminden planlı döneme uzanan süreçte bürokrat ve milletvekili, senatör ve bakan olarak siyasi sorumluluklar da üstlenen Ağanoğlu'nun bankacılığa dair görüş ve düşünceleri bu makalede ele alınmaktadır. Bunu anlamlı kılmak adına Ağanoğlu'nun uzun yaşam öyküsü ve mesleki geçmişi ana hatları ile anlatıldıktan sonra bankacılığa dair görüş ve düşünceleri değerlendirilmiştir.

2. Ailesi, Eğitimi ve Çalışma Hayatı

Ali Şakir Ağanoğlu Ağustos 1915'de Trabzon'un Akçaabat ilçesinde Dürbinar Mahallesi'nde doğdu. Annesi Trabzon'un merkez ilçesi Kavakmeydan Mahallesi'nden Hattat Ali Efendi'nin kızı Asiye Hanım, Vakfikebir-Tonya yolu üzerinde bulunan Şöva Köyünden (bugün Vakfikebir ilçesine bağlı Şenocak Köyü) Yahyaogulları ailesine mensuptur. Akçabat'ın ileri gelen ailelerinden Ağanzadelere mensup olan babası, Akçaabat müftülüğü de yapan Mehmet İzzet Efendi'nin büyük dedesi ise Fatih Sultan Mehmet Trabzon'u fethettiği zaman Akçaabat'tan 17 kilometre kadar içeride yer alan Koryana (bugün Acısu) köyüne tımar ağası olarak yerleştirildi. 1902'de evlenen Asiye-Mehmet İzzet çiftinin Ali Şakir dâhil altı çocukları oldu. Bunlardan Halit 1903'de, Hacer 1907'de, Abdullah Fazıl 1910'da, İlyas 1913'de ve Cevher ise 1923'de dünyaya geldi. (Ağanoğlu, 2020; 39 ve devamı; Çoker, 1999: 105-106; Usta, 2014: 293-300; Kaynar, 2018: 829-833).

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusların Doğu Karadeniz'i işgali nedeniyle yaşanan "muhaceret" sırasında 1916'da Ağanoğlu ailesi önce Giresun'a, ardından Samsun'a ve daha sonra hayat pahalılığının daha az olduğu Sinop'a göç etti (İpek, 1999: 161-235; Tekir, 2016: 43-65; Usta, 2016; Lermioğlu, 1949; Kayra, 2005). Aile Akçaabat'a 1919'da geri döndü. 1923'te ilkokula başlayan Ağanoğlu'nun babası Mehmet İzzet Efendi, 1926 yılında gırtlak kanserinden öldü. 1928 yılının Ağustos ayında ortaokul için açılan parasız yatılı sınavını kazanan Ağanoğlu, ortaokulu Trabzon'da okudu. 1934'de yatılı devam ettiği Trabzon Lisesi'nden mezun oldu. 1935 yılında İstanbul'da bulunan ve adı henüz Siyasal Bilgiler Okulu olan, 1859'da Mekteb-i Mülkiye adıyla kurulan, 1950'den bu yana ise AÜ'ne bağlı Siyasal Bilgiler Fakültesi adıyla hizmet veren Mülkiye Mektebi'nin sınavlarına girdi. Yaklaşık 400-500 kişinin katıldığı ve 100 kişinin kazandığı sınavda birinci oldu. Bu sınavın dördüncüsü bir diğer ünlü Mülkiyeli bürokrat ve siyasetçi Cahit Kayra'dır (Kayra, 1995).

Bülent Ecevit'in başbakan olduğu 37. Hükümet'te Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yapan Kayra'dan sonra sınavı beşincilikle kazanan ise İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Süleyman Barda'dır. Ağanoğlu ile birlikte o yıl Trabzon Lisesi'nden Mülkiye'ye giren 7-8 kişiden bir diğeri ise DP (Demokrat Parti) hükümetlerinde çalışma, ticaret, imar ve iskân, AP (Adalet Partisi) hükümetinde dışişleri bakanlığı yapan Hayrettin Erkmen'dir (Kocataşkın, 1998).

Ağanoğlu'nun Siyasal Bilgiler Okulu'nda 2. sınıfa geçtiği 1936-1937 eğitim ve öğretim yılında eğitim süresi 3 yıldan 4 yıla çıktı. Bu arada okul 1936 yılının Kasım ayında Ankara'ya taşındı. Ağanoğlu, 3. ve 4. sınıfları Ankara'da okudu ve Haziran 1938'de okulun maliye şubesinden mezun oldu (Ağanoğlu, 2020: 129-133).

2.1. Ziraat Bankası'nda Müfettiş Olması

Mezuniyetin hemen ardından o yaz Ziraat Bankası teftiş heyeti müfettişlik sınavına giren ve kazanan Ağanoğlu çalışmaya başlamadan önce askerlik görevini yerine getirmek istedi. 1 Kasım 1938'de silâh altına alınan Ağanoğlu, 15 Aralık 1939'da yedek teğmen rütbesiyle terhis oldu. Askerlik dönüşü 25 Aralık 1939'dan itibaren Ziraat Bankası teftiş heyetinde müfettiş muavini olarak çalışmaya başladı. Muavinliğin ardından girdiği sınavı da kazanarak 15 Mayıs 1942'de müfettişliğe yükseltildi. İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu olağanüstü savuma ihtiyaçlarından dolayı başvuru ikinci askerlik uygulaması nedeniyle 28 Ağustos 1942-9 Nisan 1944 arasında yeniden askere alındı. Terhis olduktan sonra teftiş kurulunda çalışmaya devam etti (Koraltürk, 2013: 22-26). 22 Aralık 1949'da Ziraat Bankası İstanbul şubesinin müdür muavinliğine atandı. Bu görevinin yanı sıra Türk Tütün Limited Şirketi'nin murakıplığını da üstlendi.

2.2. Amerika'da Tarım Ekonomisi Eğitimi Alması

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı ertesinde dünya üzerinde siyasal, ekonomik, askeri ve kültürel yayılımının hızlandığı sırada gündeme gelen uygulamalardan birisi olan Fulbright bursuna başvurusu kabul edilen Ağanoğlu, bankadan izin alarak eğitim ve incelemelerde bulunmak üzere 26 Ağustos 1950'de İstanbul'dan New York'a gitti. Ağanoğlu, New York'un ardından eğitim için Kansas şehrine geçti. Kansas Üniversitesi'nden tarım ekonomisi ağırlıklı iktisat dersleri aldı. Bu derslerle ilgili olarak çiftlikleri gezdi ve incelemelerde bulundu. Orta Batı Amerika'da dörder-beşer bin dönüm arazi üzerinde kurulu bulunan çiftliklerin bazılarını ziyaret etti. Traktör ve biçer-döver de kullanılan bu çiftliklerin her birinde 300-500 baş et hayvanı beslenmekteydi. Büyükbaş hayvanların ahırlarda değil açıkta beslendiği bu çiftliklerde sağımın peynir üretimine kadar her şey makine ile yapılıyordu. Her inekten ortalama 25 litre süt alınmıyordu. Bunun altına düşen inek kesime gönderiliyordu. ABD'nin yıllık süt üretiminin 250 milyon litre olduğu bu yıllarda ABD'nin nüfusu 160 milyondur. Bu fazlalık ihraç ediliyordu veya süt ürünleri olarak az gelişmiş ülkelere gönderiliyordu. Yumurtada da durum benzerdi. Bugün hala kullanılan yumurta folyoları Amerikalıların buluşudur. Yumurtaların dik olarak bu folyolara konulmasının, saklanma süresini üç ay uzattığı deneylerle saptandı. 1950-1951 yıllarında ABD'nde nüfus başına 200 gram kırmızı et düşüyordu. Üretim bol olduğundan tüm lokantalarda ekmeğin yanına tereyağı getiriliyordu (Ağanoğlu, 2020: 440).

Ağanoğlu bir yıllık bursu sona erdiğinde ABD'nde bir yıl daha kalabilmek için Ziraat Bankası'na başvurdu. Ancak banka kendisine altı ay ücretli izin verdi. Bu nedenle Ağanoğlu Mayıs 1952'de Türkiye'ye geri döndü ve Ziraat Bankası'nda çalışmaya devam etti. ABD'nde aldığı eğitim ve incelemelerinin sonucunu ise kitaplaştırdı (Ağanoğlu, 1953).

2.3. İşletme İktisadı Enstitü'nde Öğretim Görevliliği

2 Mayıs 1954'de yapılan seçimlerde ağabeyi Abdullah Fazıl Ağanoğlu, Trabzon'dan DP milletvekili seçilirken aynı ilden CHP'nin (Cumhuriyet Halk Partisi) adayı olarak seçime giren Ağanoğlu bu seçimi kaybetti. Bir devlet bankası olan Ziraat Bankası'nda çalışan Ağanoğlu'nun muhalefet partisinin adayı olarak ünlenmesi meslek hayatında sorunlar yaşamasına neden oldu. Özel sektörde de Ziraat Bankası'ndaki kariyer ve pozisyonuna uygun veya yakın bir iş bulamayan Ağanoğlu'nun hayatında yeni bir sayfa açan süreç, Ağustos 1954'te Mülkiye'den sınıf arkadaşı olan Cihat İren ile yaptığı bir telefon görüşmesiyle başladı. Cihat İren henüz kurulmuş olan işletme eğitimi verecek bir enstitüden bahsederek ve bu enstitü için öğretim görevlisi olarak yetiştirilmek üzere iş hayatından eleman arandığını söyledi. Ağanoğlu bu teklifi kabul etti ve daha sonra Denizcilik Bankası TAO genel müdürü olacak Nezih H. Neyzi ile birlikte Boston'da bulunan Harvard Üniversitesi'ne bağlı Business

School'daki programa katılmak üzere 27 Ağustos 1954'te İstanbul'dan ayrıldı (Ağanoğlu, 2020: 277).

Ağanoğlu'nun Amerika'da öğretim görevlisi olarak yetiştikten sonra dönüp çalışmaya başlayacağı İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne bağlı olarak kurulan İşletme İktisadi Enstitüsü, İkinci Dünya Savaşı ertesini birçok alanda olduğu gibi işletmecilik alanında da görülen Amerikan etkisinin bir yansımasıdır. Bilindiği üzere bu döneme kadar ekonomide kamu yatırım ve işletmeciliğinin çok büyük bir ağırlığının olduğu Türkiye'ye kredi ve iktisadi yardımda bulunma sürecini başlatan ABD ve uluslararası kuruluşlar, özel sektörün desteklenmesi ve geliştirilmesi koşulunu öne sürdüler. Bu döneme kadar Türkiye'de kitlesel üretim, birim maliyet, genel maliyet, pazarlama gibi işletmecilik alt-disiplinlerini bilen ve dolayısıyla uygulayan da yoktu. Bu dönemde Türkiye'ye gelen yabancı uzmanlar, bu eksiğin giderilmesi için eğitim verecek bir kurumun kurulmasını önerdiler. Bunun için yardım da yapacakları söylendi. Bu bağlamda 1954 yılında ABD'den Ford Vakfı'nın ve 250 kadar iş adamının yardımı sağlanarak bir kararnameyle İÜ'nin iş birliği ile İşletme İktisadi Enstitüsü kuruldu. Bu enstitü 1968'de aynı üniversiteye bağlı olarak kurulan ve Türkiye'nin ilk İşletme Fakültesi'nin temelini oluşturdu (Pazarcık, 2016: 9-25; Yaçınkaya-Koraltürk, 2020: 28-55).

İşletme İktisadi Enstitüsü'nün ilk eğitim kadrosunun oluşumu için başlayan programa katılacaklar arasında Ağanoğlu ve Nezih H. Neyzi'nin yanı sıra sonra üçü de profesör olacak olan Zeyyat Hatiboğlu, Mükerrerem Hiç ve Mehmet Oluç da bulunuyordu. Harvard'da Ağustos 1954-Temmuz 1955 tarihleri arasında devam eden eğitim kapsamındaki derslerin çoğu finans ağırlıklıydı. Firma bazında rasyonel yönetim öğretiliyordu. Katılımcılara pazarlama, maliyet muhasebesi, insan ilişkileri üzerine eğitim verildi. (Ağanoğlu, 2020: 441-443).

Programın bitimiyle katılımcılar dolayısıyla Ağanoğlu da Türkiye'ye geri döndü. Eylül 1955'te İşletme İktisadi Enstitüsü açıldı. Cihat İren, ekip daha Amerika'dayken enstitüden ayrılmıştı. Ekim 1956'ya kadar geçen sürede Enstitü Müdürü Ord. Prof. Dr. Ömer Celal Sarc ve yardımcısı Nezih H. Neyzi, ABD'den eşiyile birlikte İstanbul'a gelen Dr. Robert E. Stone yanı sıra Mehmet Oluç, Zeyyat Hatiboğlu, Mükerrerem Hiç ve Ziraat Bankası'ndaki görevinden ayrılan Ağanoğlu da 1 Ekim 1955'ten 22 Haziran 1960'a kadar enstitüde uzman olarak çalıştı. Enstitünün faaliyete geçtiği ilk aylarda eğitim kadrosu haftada iki gün toplanıp eğitim için hazırlık yapmaya başladı. Ziraat Bankası deneyiminden dolayı İstanbul piyasasını ve iş dünyasını tanıyan Ağanoğlu, çivi fabrikasından tekstil fabrikalarına çeşitli işletmelere gidip vakalar yazdı. Ekipten bazıları ise Harvard'daki vaka metinlerinin Türkçeye çevirisini yaptılar.

2.4. Demirbank Yönetim Kurulu Üyeliği ve GİMA'nın Kuruluş Çalışmaları

Ağanoğlu bir yandan enstitüde dersler vermeye devam ederken diğer yandan özel sektörde çalışmayı sürdürdü. 1956'da Demirbank yönetim kurulu murahhas üyesi oldu (Coşar, 1999). Yaz aylarında Demirbank'a dönemin İktisat ve Ticaret Vekili Zeyyat Mandalinci imzalı bir mektup geldi. Mektupta Ankara'da yokluğundan dolayı büyük sıkıntısı hissedilen gıda maddeleri ihtiyacını karşılamak için büyük bir bakkaliye şirketinin kurulması düşünüldüğü, bu amaçla bankaların ortaklığıyla kurulacak bu şirketin hukuksal ve ticari alt yapısının hazırlanması, gerekli yasal düzenlemelere ait çalışmaların yapılması için kurulacak heyete bir temsilci gönderilmesi talebi yer alıyordu. Demirbank yönetim kurulu başkanı Cemil Parman'ın önerisi ile Demirbank adına kurula Ağanoğlu'nun katılması uygun görüldü (Ağanoğlu, 2020: 443).

Ticaret Bakanının başkanlığında Ankara'da yapılan toplantıya Yapı ve Kredi Bankası, Garanti Bankası, Ziraat Bankası, Sümerbank, Etibank ve Ankara Belediyesi temsilcilerinin yanı sıra Demirbank'ı temsilen Ağanoğlu katıldı. Herkesin söz aldığı bu toplantıda Ağanoğlu, kurulması düşünülen organizasyonun çok isabetli olduğunu ve bu tür marketlerin Amerika'daki

uygulamasını anlattı. İşin aslının self-servis ve satılan mallarda standartlaşmaya gitmek olduğunu söyledi ve örneğin pirinçlerin birer ikişer kiloluk paketlerde, sabunların aynı şekilde ayrı gramajlarda paketler halinde raflarda yer alması gibi örnekler verdi. Bu yüzden standart mal satımı için bir paketleme atölyesi gerektiğini belirtti. Şehrin değişik yerlerinde şubeler olması, sermayesinin büyük olması gerektiğini ifade etti. Şirketin kurulmasına karar verilen toplantıdan sonra 10 milyon lira sermaye ile Gıda ve İhtiyaç Maddeleri A.Ş. veya kamuoyunda yaygın kullanılan adı ile GİMA kuruldu. Ağanoğlu da şirketin ilk yönetim kuruluna seçilen üyeler arasında yer aldı (Ağanoğlu, 2020: 443-444).

2.5. Türk Ticaret Bankası'na Genel Müdür Olması

İşletme İktisadı Enstitüsü'nden öğretim üyeliği yanı sıra Demirbank ve GİMA'da yönetim kurulu üyeliği de yapan Ağanoğlu, 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle görevinden alınan ve Celal Bayar'ın bacanağı da olan Hâkî Erol'un yerine 22 Haziran 1960'ta Türk Ticaret Bankası genel müdürlüğüne tayin edildi. Bu banka 1913'te Adapazarı'nda Hacı Âdem Beyzade İbrahim-Sipahizade Hamid ve Şürekâsı Adapazarı İslam Ticaret Bankası adıyla 1960'ta kuruldu. Bankanın unvanı 1919'da Adapazarı İslam Ticaret Bankası Osmanlı Anonim Şirketi, 1924'te Adapazarı İslam Ticaret Bankası Türk Anonim Şirketi, 1926'da Adapazarı Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi ve 1937'de ise Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi oldu. 2002'de tasfiyesine karar verildi (Kutluata, 1970).

Ağanoğlu'nun genel müdürlüğü döneminde bankada önemli işler yapıldı. Örneğin geri dönüşü şüpheli olan büyük kredilerin tahsilatı için borçlular zorlanmaya başlandı. Ağanoğlu önce Karadeniz daha sonra Ege ve Güneydoğu Bölgesi'nde bulunan şubeleri ziyaret etti. Bu şubelerdeki personelle tanıştı, sorunlarını dinledi. Gittiği şehirlerdeki büyük müşterileri ziyaret edip onlarla sohbet etti. Ağanoğlu'nun bu yönetim ve denetim tarzı ilk başlarda yadırgandı. Ancak o bu tutumunu sürdürdü. Genel idari giderlerde tasarruf yapılmaya başlandı. Bu arada bankada bazı illere de imza atmaya başladı. Örneğin ilk kadın müdür O'nun döneminde atandı. İş hacmine göre a, b, c şeklinde derecelendirilen şubelerin müdür ve çalışanlarına performanslarını gözeterak değil iltimasla ücret ödendiğini görünce ücretlendirmede iş yoğunluğuna dayanan yani büyük şube-orta şube-küçük şube ücretlendirmesi yapılmaya başlandı. Buna göre az ücret alan büyük şubelerin müdürlerinin ücretleri diğer şubelere göre 2-3 misli arttı (Ağanoğlu, 2020: 445-446).

2.6. Siyasi Hayatı

Faaliyete geçtiği ilk yıllarda İşletme İktisadı Enstitüsü her yıl Amerika'ya bir eğitimcisini gönderirdi. Ağanoğlu bu bağlamda 1961 yılının Eylül ayında ABD'nin San Francisco kentinde bir üniversitede kısa dönem eğitimine katıldı. Programın tamamlanmasından sonra 1952'den itibaren üyesi olduğu Amerika Tarım Ekonomisi Birliği'nin Colorado Üniversitesi'nde yapılacak kongresine katılmak üzere Fort Collins şehrine gitti. Daha sonra Harvard Üniversitesi'ndeki eski hocalarını ziyaret etmek için geçtiği Boston'da 1961 yılı seçimlerinde CHP'nden Trabzon milletvekili aday adaylığı için Trabzon il başkanlığına telgrafla başvuruda bulundu (Ağanoğlu, 2020: 447).

1954 seçimlerinin yanı sıra 27 Ekim 1957'de yapılan seçimlerde de Trabzon'dan CHP'nin adayı olan ancak seçilemeyen Ağanoğlu, 15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerde CHP'den Trabzon milletvekili seçildi. 31 Ekim 1961'de Türk Ticaret Bankası'ndaki görevinden ayrıldı ve 1 Kasım 1961'de TBMM'nin açılmasıyla milletvekili olarak görev yapmaya başladı. Bu ilk günlerde CHP ve AP arasında koalisyon görüşmeleri yapıldı. Bu görüşmelere CHP adına İsmet İnönü, İsmail Rüştü Aksal, Kemal Satır, Turhan Feyzioğlu ve Ağanoğlu da katıldı. Bu sürecin sonunda 20 Kasım 1961-25 Haziran 1962 tarihleri arasında

faaliyet gösteren 26. Cumhuriyet hükümeti veya birinci koalisyon hükümeti kuruldu (Ağanoğlu, 2020: 447).

Ağanoğlu, TBMM çalışmaları kapsamında Bütçe Plan Komisyonu üyeliği yaptı. 1962 yılı bütçesinin hazırlanmasında görev aldı. Bu bağlamda memleketi olan Trabzon'da kurulan Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin ilk tahsisatı bu komisyondan geçti ve ilk fakültenin açılması için de hükümete yetki verildi (Ağanoğlu, 2020: 449).

İsmet İnönü'nün başbakanlığında kurulan CHP-AP koalisyon hükümeti kısa ömürlü oldu. Ardından yine İsmet İnönü'nün başbakanlığında 25 Haziran 1962-25 Aralık 1963 tarihleri arasında görev yapan CHP-YTP (Yeni Türkiye Partisi)-CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) veya ikinci koalisyon hükümeti kuruldu. Ağanoğlu, bu hükümette 1 Kasım 1962-17 Haziran 1963 tarihleri arasında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bağlı olduğu devlet bakanı olarak görev yaptı (Ağanoğlu, 2020: 451-452).

2.6.1. Senatör Olması

İkinci koalisyonu 25 Aralık 1963-20 Şubat 1965 tarihleri arasında İsmet İnönü'nün başbakanlığında CHP ve bağımsızların birlikte kurdukları üçüncü koalisyon izledi. Bu hükümetin ardından 20 Şubat-27 Ekim 1965 arasında Suat Hayri Ürgüplü'nün başbakanlığında AP-YTP-CKMP-MP (Millet Partisi) koalisyon hükümeti kuruldu. 1965 yılının Eylül ayında annesini kaybeden Ağanoğlu, hem bu kayıp nedeniyle yeterince hazırlanamadığı hem de CHP içinde aleyhine yapılan çalışmaların sonucu dördüncü sıradan girdiği 10 Ekim 1965'de yapılan seçimde milletvekili seçilemedi. Tekrar Demirbank'ta yönetim kurulu üyesi olarak görev aldı. İşletme İktisadi Enstitüsü'nde de yeniden ders vermeye başladı. 5 Haziran 1966'da yapılan kısmi Senato seçimlerinde ise Trabzon'dan senatör seçildi. Senato'da Parti Grup Yönetim Kurulu Üyesi ve Bütçe Komisyonu Üyesi olarak görev aldı (Ağanoğlu, 2020: 455).

Ağanoğlu'nun önce milletvekili ardından senatör seçildiği 1960'larda ve 1970'lerin ilk yarısında Dünya ve Türkiye önemli olaylara sahne oldu. Türkiye 1960'larda ekonomide yeni bir sürece girdi. Planlı dönem olarak anılan bu süreçte 1963-1967 yılları arasında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulandı ve bu dönemde GSMH %6,6 oranında büyüdü. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulandığı 1968-1972 yıllarında GSMH %7,1 oranında büyüdü. 1973-1977 yılları arasında uygulanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde ise GSMH'de %6,5'lik büyüme gerçekleşti (Yörük, 1996: 103). Bu planlar bağlamında Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları, Keban Barajı ve Boğaziçi Köprüsü gibi projeler hayata geçti. 1965 seçimlerini genç siyasetçi Süleyman Demirel liderliğindeki AP kazandı. 27 Ekim 1965-3 Kasım 1969 tarihleri arasında faaliyet gösteren Birinci Süleyman Demirel hükümeti aynı zamanda 27 Mayıs'ın ardından kurulan ilk tek parti hükümeti oldu. 12 Ekim 1969'da yapılan seçimleri de AP kazandı. 3 Kasım 1969-6 Mart 1970 arasında Süleyman Demirel ikinci hükümetini kurdu.

1961 Anayasasının sağladığı görece özgürlük ortamında farklı dünya görüşleri, ideolojiler ve fraksiyonlardan çeşitli kesimlerin örgütlü muhalefet yaptığı bu yıllarda sokak hareketleri şiddete dönüştü. 1968'de Avrupa ve ABD'de başlayan gençlik ve öğrenci olayları, Türkiye'ye de sıçradı. Süleyman Demirel'in başbakanı olduğu hükümet yalnızca toplumsal muhalefetle karşılaşmadı. 1969 seçimlerinden kısa bir süre önce siyasi yasaklarının kalkmasını isteyen eski DP'lilerin AP içindeki ve üzerindeki baskısı ortaya çıktı (Yılmaz, 2017: 21-64). Süleyman Demirel, DP'nin mirasçısı iddiasındaki YTP'yi siyasette etkisiz kılmıştır. Ancak Demirel, bir yandan eski DP'lilerin rekabetinden diğer yandan kamuoyunda ve TSK içinde kimi çevrelerce DP'nin bir devamı olarak algılanmaktan bu nedenle de vesayet altına alınma kaygısı duyuyordu. AP içinden Demirel'e karşı yükselen muhalefet partinin 1969 seçimlerini kazanmış olmasına karşın sürdü. AP yönetimi ve Süleyman Demirel'in bu gelişmeye tepkisi, eski DP'lilerin siyasi haklarının iadesi konusunda ısrarcı olan milletvekillerinin ihracı yönünde oldu.

Buna karşın 72 AP'li senatör ve milletvekili, aynı talepleri içeren bir muhtırayı 12 Ocak 1970'de Süleyman Demirel'e verdiyse de Süleyman Demirel bu istekleri tekrar geri çevirdi. 11 Şubat 1970'te, Saadettin Bilgiç ve Faruk Sükan'ın başını çektiği 41 AP'li milletvekili bütçe görüşmeleri sırasında, CHP ve öteki muhalefet partileriyle beraber ret oyu vererek Demirel'i istifaya zorladı. 41 milletvekilinin karşı oy vermesi üzerine bütçe kanun tasarısı, 214 kabul oyuna karşılık 224 ret oyuyla güvenoyu alamadı ve 12 Şubat 1970'te Demirel başbakanlıktan istifa etti. Süleyman Demirel, 6 Mart 1970'te üçüncü kez hükümet kurdu ve güvenoyu alarak yoluna devam etti. Eski DP'liler ve AP'den onlara destek olan siyasiler ise 18 Aralık 1970'te kurdukları Demokratik Parti çatısı altında siyaset yapmayı sürdürdüler (Bulut, 2009: 73-90).

2.6.2. CHP'den Ayrılıp AP'ye Geçmesi

Yeniden hükümet kurmakla birlikte Türkiye'yi ve Süleyman Demirel'i zor günler beklemekteydi. Bu zor günlerin başlıca olayları arasında içeride toplumsal muhalefet ve artan sokak olayları, iktisadi dengelerdeki bozulma, Türkiye tarihindeki en büyük işçi eylemlerinden biri olan 15-16 Haziran 1970 Olayları, 10 Ağustos 1970'te Türk lirasının değerinin %66 oranında düşürülmesi gibi gelişmeler sayılabilir (Çelebi, 2001: 61). Dışarıda ise ABD'nin 1960'lı yılların ikinci yarısında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki yakınlaşmadan rahatsızlık duyması ve Richard Nixon yönetimindeki ABD Hükümeti'nin Demirel hükümetinden haşhaş ekiminin yasaklanmasını istemesi, siyasi tabanı çiftçilere dayanan AP'nin ise bu talebi reddetmesi ABD-Türkiye ilişkilerin iyice gerilmesine yol açtı.

Toplumsal muhalefetin yükselen sesinden rahatsızlık duyan Süleyman Demirel, 1961 Anayasası ile ülkenin yönetilemeyeceğini ileri sürerek yasağcı bir tutum sergilemeye başladı. Bir sol fraksiyon olan Millî Demokratik Devrimciler 9 Mart 1971'de darbe girişiminde bulununca TSK, 12 Mart 1971 muhtırası ile siyasete bir kez daha müdahale etti ve Süleyman Demirel'in başında olduğu AP hükümeti istifa etmek zorunda kaldı. Ardından sivil siyaseti temsil eden TBMM'de 1961 Anayasasının özellikle özgürlüklere dair kısımlarını tırpanlayan bir dizi anayasa değişikliği kabul edilerek askeri müdahalenin gereği yerine getirilmiş oldu (Tikveş, 1977: 19-60).

Süleyman Demirel'in ardından sırasıyla Nihat Erim'in 26 Mart-11 Aralık 1971 ve 11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972 tarihleri arasında AP-CHP-MGP (Milli Güven Partisi) ve bağımsızlardan; Ferit Melen'in 22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973 tarihleri arasında AP-CHP-MGP ve bağımsızlardan; Naim Talu'nun 15 Nisan 1973-26 Ocak 1974 tarihleri arasında AP-CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi) ve bağımsızlardan oluşan ara dönem hükümetleri kuruldu. Bu süreçte CHP'de de büyük bir değişiklik yaşandı. Millî Mücadele kahramanı ve tek parti rejiminin milli şefi gibi sıfatlara sahip olan İsmet İnönü 1950'lerde muhalefet partisi lideri, 1960'larda ise koalisyon hükümetlerinin başbakanı gibi sıfatları ekledi. 27 Mayıs ertesini asker-sivil ilişkilerine deyim yerindeyse verdiği ince ayarla hatta eski DP'lilerin affı için gayret sarf ederek; 1950-1960 döneminde CHP-DP arasında yaşanan siyasi gerilimin hatta kırılgılığın yerini diyaloga dönüştürme çabası göstererek siyaset üstü rol oynadı. İsmet İnönü'nün 1950'lerden 1970'lere uzanan süreçte siyasi hayatında, eğilim ve düşüncelerinde yaşanan değişim ve dönüşümün vardığı son nokta "Ortanın Solu" sloganının parti programına girmesine izin vermesi oldu. Özünde devletçi-Kemalist-muhafazakâr kimliğini hiç değiştirmemiş olan İnönü aslında CHP'yi Türkiye'de 1960'larda yaşanan değişime ayak uydurmaya çalışmıştır. Bu süreçte CHP içinde bir muhafazakâr kanat bir de genç, yenilikçi ve sol eğilimli Bülent Ecevit'in başını çektiği ve "Ortanın Solu" sloganıyla 1960'larda başlayan toplumsal dönüşümün CHP'deki karşılığı olmaya aday bir kesim belirginlik kazandı. İsmet İnönü'nün "Ortanın Solu" hareketini karşısına almak değil kontrol altında tutmak için yanında yer aldığı veya alır gibi görüldüğü düşünülebilir (Bozkır, 2005: 231-248). Nitekim 1972'de bu hareketle ilişkisi hatta CHP yönetimi ile ilişkisi kopma noktasına geldi ve 14 Mayıs 1972'de yapılan genel başkanlık

seçimini Bülent Ecevit'in kazanmasıyla CHP'de İsmet İnönü devri sona erdi. İsmet İnönü bu tarihten vefat ettiği 25 Aralık 1973'e kadar anayasanın eski cumhurbaşkanlarına tanıdığı tabii senatör olarak siyasi hayatını sürdürdü. Ortanın Solu hareketine karşı CHP içinde muhalefet eden ve başını Turhan Feyzioğlu'nun çektiği Kemalist-muhafazakâr bir kesim ise CHP'den ayrılarak GP'yi (Güven Partisi) kurdu (Bozkır, 2007: 275-308). Ağanoğlu da bu süreçte CHP'den istifa etti. Yıllar sonra hatıralarını anlatırken bu kararının bir hata olduğunu itiraf etti. 3-4 ay bağımsız olarak Senato'da kalan Ağanoğlu 1973 seçimleri öncesi AP milletvekillerinden arkadaşlarının teklifi ile AP'ye geçti (Ağanoğlu, 2020: 455).

14 Ekim 1973'te yapılan seçim, İsmet İnönü'den sonra partinin başına geçen Bülent Ecevit ve CHP'nin geniş kitlelere ulaşmasında ilk dönemeç oldu. Ancak seçimde 222 milletvekili çıkarılmasına karşın CHP tek başına hükümet kurmaya yeter sayıya ulaşamadığından Necmettin Erbakan'ın genel başkanı olduğu MSP (Milli Selamet Partisi) ile koalisyon kuruldu. Bülent Ecevit'in başbakan, Necmettin Erbakan'ın başbakan yardımcısı olduğu koalisyon hükümeti, 26 Ocak-17 Kasım 1974 tarihleri arasında görev yaptı. Ardından 17 Kasım 1974-31 Mart 1975 tarihleri arasında Sadi İrmak tarafından 38. Cumhuriyet hükümeti kurulduysa da güvenoyu alamayan bu hükümet yerine AP-MSP-MHP (Milliyetçi Hareket Partisi)-CGP tarafından tarihe birinci milliyetçi cephe hükümeti olarak geçen koalisyon kuruldu. Süleyman Demirel'in başbakan olduğu bu hükümet ise 31 Mart 1975-21 Haziran 1977 tarihleri arasında iş başında kaldı. Ağanoğlu bu hükümetin kuruluşu sürecinde Demirel'e Erbakan'la ortaklığın yürümeyeceğini söyledi. Demirel ise ortaklarını idare edebileceğini ileri sürdü. Ağanoğlu CHP'den istifasının yanı sıra siyasi hayatındaki ikinci hatanın bu koalisyonun kuruluş sürecinde AP'den istifa etmemek olduğunu hatıralarında dile getirdi. Bu ortamda 12 Ekim 1975'te ara seçimler yapıldı. Trabzon'dan aday olan Ağanoğlu seçimi kaybetti ve böylece Ağanoğlu'nun aktif siyasi hayatı sona erdi. (Ağanoğlu, 2020: 456-457).

Ağanoğlu, uzun senatörlüğü sırasında Bütçe ve Plân ve Karma Bütçe komisyonlarında üye olarak çalışmanın yanı sıra Parlamentolar arası Birlik Türk Grubu Üyesi ve Grup Genel Sekreteri olarak Grubun 1970-1974'de Lahey, Paris, Roma ve Tokyo'da yaptığı konferanslara konuşmacı olarak da katıldı.

2.7. Siyaset sonrası hayatı ve vefatı

Ağanoğlu, aktif politikadan ayrıldıktan sonra yani 1975'ten 1992'ye kadar İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. 1975-1978 yılları arasında PTT Yönetim Kurulu Üyeliği, 1980-1981 yıllarında Denizcilik Bankası A.Ş. Yönetim Kurulu Üyeliği, 1981-1982 yıllarında Demirbank A.Ş. Yönetim Kurulu Üyeliği yaptı. 1992-1996 yıllarında, İzmit'te Kocaeli Üniversitesi Vakfı tarafından hazırlanan İşletmecilik Sertifika Programlarında, *Yönetim ve İnsan İlişkileri* derslerini verdi ve bu süreçte bir kitap da yayınladı (Ağanoğlu, 1995).

15 Ağustos 2005 tarihinde İstanbul'da vefat eden Ali Şakir Ağanoğlu'nun *Banka ve Ekonomi Dergisi*'nde ekonomi, finans, işletmecilik ve yönetim konularında çok sayıda araştırma ve makalesi yayımlandı.

3. Bankacılık Hakkındaki Görüşleri

1960'larda Türkiye'de bankalar tasarrufları toplayan ve toplanan tasarrufları ekonomi içindeki aktörlere dağıtan tek kurumdur. Kalkınma planları çerçevesinde tasarruf toplama konusunda farklı ya da alternatif kurumların açılması fikri hep gündemde olmasına karşın, bu fikir hayata geçirilemedi.

Bankaların uzmanlaşması, kredi kullanılması ve tasarrufları arttıracak yolların çeşitlenmesi gibi hedefler Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hedefleri arasında yer almasına karşın gerçekleşmez ve bu hedefler İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde yer alır.

Bankacılık alanında mesleki deneyimi yüksek, aynı zamanda işletme eğitimi de almış olan Ali Şakir Ağanoğlu'nun özellikle tasarruf toplama, kredi dağıtım mekanizmaları ve alternatif tasarruf toplama kurumlarının oluşturulması ile ilgili yazıları *Banka Meslek Fikir Dergisi*'nde yayımlanır. Ağanoğlu, yazılarında kalkınma planlarının gerçekleşmesine yönelik önerilerine ve eleştirilerine yer verirken aynı zamanda bahsettiği kurumların tarihini de kısaca okuyucuyla paylaşır.

Ağanoğlu, yazılarında özellikle bankacılık sektörünün gelişimine engel olarak gördüğü faktörleri, kalkınma planlarında hedeflenen noktalara varmanın da önündeki engeller olarak nitelendirir ve hem mesleki deneyimleriyle hem de eğitiminden kaynaklanan bilgisi ve yurtdışı uygulama örnekleriyle açıklamaya çalışır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda tasarrufların artırılması önemli bir yer tutmuştur. Ancak bu amaç bir önceki dönemde hedeflenen düzeye ulaşmadığından dolayı ülkenin gündeminde olmuştur. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda iktisadi gelişmenin başlangıcında olan ülkeler açısından kalkınma hızında etkili olan temel faktörün talep yetersizliği değil, yatırımların yükseltileme imkânı olarak değerlendirilen tasarrufların artırılması hedefinin neden önemli olduğu konusu şöyle ifade edilir:

“Yatırımların artırılması ise ithal kapasitesinin yükseltilmesi yanında yurt içi tasarrufların hedef olarak seçilen kalkınma hızını besleyebilecek bir seviyeye yükseltilmesine bağlıdır. Diğer bir deyimle ekonomik kalkınma, her şeyden önce yükselen gelirin gittikçe artan kısmının tasarruflara ayrılmasını zorunlu kılar.

.....

Gittikçe artan bir dinamizme kavuşmasına rağmen toplumdaki tasarrufyaratıcı müteşebbisler grubunun henüz yeterli güç ve genişliğe erişememiş olması da tasarrufları kârlı olarak kullanma imkânlarının kısıtlı olması nedeniyle tasarruflar seviyesinin düşük olmasına yol açmaktadır.” (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1967: 40).

Ülke içinde tasarrufların hedeflenen miktarda artmamasının ardında tespit edilen bazı gerekçelerin devam ettiği gerçeği, bu yeni planda da tasarruf artışını sağlama hedefini güncel tutar. Özellikle tasarruf toplamada en önemli rolü üstlenmiş olan bankacılık sektörüne ilişkin yapılması gereken düzenlemeler vardır. Ali Şakir Ağanoğlu, tasarrufların artırılması hedefini desteklemekle birlikte tasarrufları arttırmanın yolunun bankacılığın bir düzene girmesi ile gerçekleşeceğini şöyle belirtir:

“.... Önemli olan husus, halkta tasarruf arzusunu kamçulamaktır. Bugünkü çalışma sistemler ile bankaların millî tasarrufu hızlandırabileceklerini beklememekteyiz. Umumî tasarrufu teşvik ile halkın tasarruflarını toplamak ve toplanan tasarrufları kredi olarak iş hayatının ihtiyaçlarına arz etmek hususlarında bankalarımızın hizmetlerinin yeterli olduğunu söylemek de mümkün değildir. Planlı kalkınma devresinde bankacılığımızın yeni bir düzene sokulması zaruridir.” (Ağanoğlu, 1967: 7).

Ağanoğlu'nun tasarrufu arttırmak için önerdiği bir diğer yol ise bankalar tarafından mevduata verilen faizlerin üstünde kâr veya faiz ödemek üzere şirket hisse senedi veya tahvillerinin piyasaya çıkarılması ve böylece yılda iki milyar liraya yakın tasarruf sağlanacağı tasavvurudur (Ağanoğlu, 1967: 7).

Bankalar ekonomide önemli rolleri olan kuruluşlardır. Temel işlevleri özetle para ticareti yapmak olan bankalar, bir ekonomide ulusal ve/veya uluslararası ölçekte birikim ve yatırılabilir fonları arttırmayı sağlamak için kullanılmayan mevduatı toplamak, toplam yatırımları arttırmak, toplam tüketim hacmini yükseltmek amacıyla tüketim için açılan krediler sağlamak, satın alma gücü yaratmak, bizzat yatırım yapmak veya yatırımcılara aracılık yapmak gibi görevleri yerine getirirler (Kuyucaklı, 1993: 474).

Ağanoğlu'nun görüşlerinin çerçevesini, kalkınma planlarının ve yıllık ekonomik programların hedeflerine uygun olarak özellikle tasarrufları arttırıcı rollerini yerine getirebilmeleri açısından bankalara yönelik yeni düzenlemelerin yapılması talebi belirlemektedir. Ağanoğlu bir banka yöneticisi ve sektörden biri olarak kalkınma planlarının temel hedeflerinden biri olan tasarrufları arttırmak için bankalar için gerekli olan düzenlemeleri tarif etmeye çalışır.

Ağanoğlu planların ve programların tasarrufları artırma hedefine hizmet etmek ve hedefe ulaşmak konusunda bankaların önemli bir role sahip olduğunu belirttiği makalesinde, bankacılık alanında tasarrufu teşvik için gerekli olan düzenlemenin özellikle içermesi gereken değişiklikleri “*Bankaların mevduata verdikleri faizlerin üstünde kâr veya faiz ödemek üzere şirket hisse denedi veya tahvillerinin piyasaya çıkarılması tasarrufu teşvik edecek yeni hareket olacaktır. Bugünkü imkânlarla göre, yılda iki milyar liraya yakın bir tasarruf sağlanacağı tahmin edilir.*” şeklinde ifade eder (Ağanoğlu, 1967: 7).

Türkiye’de bankacılık sektöründe var olan tüm bankalar Bankalar Kanunu’na göre hareket etmek zorundadır. Cumhuriyet dönemi içinde yapılan hukuki düzenlemeler için sık sık değişime uğrayan alanlardan biri de bankacılıkla ilgili hukuki düzenlemelerdir. Deneme ve yanılma yolu ile bankacılık kanunu yapılmaya çalışılmıştır demek yanlış olmaz. Bankacılıkla ilgili hukuki metinlerde bu derece sık değişime gidilmesinin nedenleri, siyasi ve iktisadi istikrarsızlıktır. Bankacılık alanı da sık sık siyasi müdahalelere ve popülizme maruz kalır. Bankacılık alanında yapılan düzenlemelerin İzmir İktisat Kongresi sırasında gündemde olması ve sonraki adımların atılmasıyla ilk uygulamalar başlar. Merkez Bankası Kanunu, Mevduatın Korunması Kanunu gibi düzenlemeler bankacılık alanında öncü olarak atılmış hukuki adımlardır.

Bu adımların ardından bankacılık alanında 1 Haziran 1936 tarihinde 2099 sayılı Bankalar Kanunu çıkarılır ve uygulamaya başlanır. Bu kanunla aslında ilk kez kapsamlı bir şekilde bankacılık sektörünün tabi olacağı hukuki kurallar belirlenmiş olur.

1958’de kanun yenilenir. 7129 sayılı bu kanunla bankalara dönük olarak devlet müdahalesinin arttırılmasına karar verilir ve bu bağlamda kurulan Banka Kredilerini Tanzim Komitesi “*banka plasmanları üzerinde keyfiyet ve kemiyet bakımından düzenlemeler yapmak; genel kredi tutarları ile genel kredi tutarı içinde çeşitli kredi türlerinin sektörler ve konularına göre dağılım tarzını ayarlamaya yönelik kararlar almak; Bankalar Kanunu’nun uygulaması ile veya bankacılık ve kredi konuları ile ilgili hususlarda hükümete görüş bildirmek*” gibi görevleri üstlenir (Taşcıoğlu, 1998: 216).

Bankalar Kanunu’nu eleştiren Ağanoğlu, Türk bankacılığının bir israf düzeninde olduğunu ve bunun da Bankalar Kanunundan kaynaklandığını belirtir; banka hizmetlerini halkın yakınına götürme amacını aşan ölçülerde sadece büyük şehirlerde şube açmaya çalışan

bankalar için bunun çok masraflı olduğunu ise, “*Bankalar Kanunu 6. Madde: Bankaların kuruluş ve muhtelif şehirlerde şube açma imkanlarını ve ihtiyat akçaları miktarile tahdit etmiştir. Bu tahdiyat, sermaye ve ihtiyat akçaları fazla olmıyan bankaların teşkilâtlarını muhtelif şehir ve kasabalara yayılmasına engel olmaktadır. Aynı ayrı şehirlere gidemeyen bankalar bir şehir içinde yayılma yolunu tercih ediyorlar. Bu hal büyük şehirler içerisinde bankalarımızı lüzumsuz bir rekabete sürüklemiştir. Mevduat toplama gayretleri olarak gösterilen bu yayılma bankalarımızın hizmetlerini milli ekonomimiz için çok pahalı bir hale getirmektedir.*” diyerek ifade eder (Ağanoğlu, 1967: 8-9).

Bankalar Kanunu çerçevesinde Türkiye’de bankaların yatırım girişimlerinin finansmanına her yıl yeni olanaklar yaratabilmeleri T.C. Merkez Bankası’nın reeskont politikası ile ilgilidir. Ayrıca bankaların yatırımları destekleyecek fon yaratmalarını sağlayacak diğer unsur ise topladıkları mevduatın artışıyla da ilgilidir.

T.C. Merkez Bankası emisyon hakkına sahip, ülkenin mali politikası ve para piyasasını düzenleme gibi önemli rolleri olan bankadır. Bankacılık literatüründe “bankaların bankası” olarak değerlendirilir. Merkez Bankası, avans ve kredi verme, açık piyasa işlemleri, Türk Parasının Kıymetini Koruma, para-kredi alanında düzenleme yapma, Hükümete mali-ekonomik danışmanlık yapma, Hazinecilik gibi görevleri de yerine getirmektedir. Merkez Bankası’nın kuruluşundan itibaren Türk siyasi ve iktisadi hayatı değişimler geçirmiş olmasına karşın merkez bankasının görev ve sorumluluk alanına ilişkin değişiklikler ya da güncellemeler sınırlı ve zayıf kalır. Yasayla belirtilen bağımsızlık olgusu yeterince güçlü olamaz; çoğunlukla T.C. Merkez Bankası, Hazinesin ihtiyacı duyduğu para ihtiyacını karşılama ve devlet işletmelerinin kredi taleplerine karşılık vermek durumunda kalır. Merkez Bankası faaliyet alanının ve üstlendiği görevin kalkınma planları doğrultusunda olmadığını yazısında belirten ve bankayı eleştiren Ağanoğlu, bu konudaki görüşlerini şu sözlerle ifade eder:

“...planlı kalkınma evresinde bu müessesenin plânın uygulanması istikâmetinde bir malî politikanın tatbikçisi olması gerekir. Bankalara reeskont yolu ile kredi sağlamak ve bu kredileri yatırımların desteklenmesi istikâmetinde kullanırmak; kredi piyasasını kontrol etmek ve gelişen ekonominin ihtiyaçlarına uygun bir kredi ve para politikası takip ve tatbik etmek... bu müesseseye düşen esaslı vazifelerdir. Bankacılığımızın ıslâhı düşünülürken Merkez Bankasının bünye ve fonksiyonlarının da yeni bir düzene konulması zaruridir.” (Ağanoğlu, 1967: 10).

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından daha önceki dönemlere benzer olmayan bir ekonomik dönem Türkiye için başlar. Literatürde “Planlı Dönem” olarak anılan bu dönemde yani 1962 sonrası yıllarda hazırlanan kalkınma planları yatırım, sanayileşme, tüketim ve ekonomiye dönük tüm alanlarda beş yıllık periyotları kapsayacak kadar hâkim olur. Kamu yatırımlarının yönünü çizen bu planlar aslında özel sektör için de tayin edici nitelik taşır. Tüm iktisadi yol haritasının belirlenmesinde etkin kurum Devlet Planlama Teşkilatı olur. Kamuya yol haritası çizen DPT, özel sektör için de bir onay kurumu niteliğindedir. Türkiye iktisat tarihi içinde önemli bir konu olan planlama döneminde, kısa dönemli makro-ekonomik yönetim ile planlama arasında gerekli uyumun hiç sağlanmadığı; para-kredi-kambiyo ve zaman zaman maliye politikalarının planlama sürecinden dışlandığı görülür (Boratav, 2008: 118). Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanununun çıkarılmamış olması da bu duruma örnek sayılabilir.

1967 yılında TBMM'ye gönderilmiş olan Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanun tasarısı gecikmeli olarak ancak 1969 yılının Mart ayında geçici olarak oluşturulmuş bir komisyon tarafından incelenir. Ancak yasama döneminin sonuna gelindiği için tasarı tartışılmaz ve görüşülmesi sonraki yasama dönemine kalır. Bu kanun tasarısı aslında Türkiye'de sermaye piyasasının geliştirilmesine öncülük edecek önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Ülkede yıllardır bir serbest kambiyo borsasının olmayışının eksikliği, Türk parasının alım-satım işlerinin sadece devletin kontrolü ile yapılabildiği bir ortamda bu kanun ile menkul kıymetlerin alım-satım işlerini yeni düzenlemelerle oluşacak piyasanın kurulmasını teşvik edici niteliktedir. Ayrıca bu kanun tasarısıyla halka açık şirketlerin kurulması da teşvik edilir. Kanunu hem yorumlayan hem de desteğini açıkça ifade eden Ağanoğlu, kanun ile ilgili görüşlerini şöyle açıklar:

“Bankalar Kanunu'nun imkânları ölçüsünde ikramiye keşideleri tertip edilerek ve çeşitli reklâm yollarına başvurularak halkımız tasarrufa ve bu tasarrufları bankalara yatırıma teşvik edilmektedir. Ancak, geniş ölçüde sermaye ihtiyacı duyulan ve serbest piyasada %20-%25 gibi faizlerle sermaye alınıp verilen bir memlekette, bankaların tasarruf mevduatına ödedikleri faizler çok düşük nispetlerde kalmakta ve hesabını bilen insanlar için bu faizler yeteri kadar teşvik edici olamamaktadır. Daha yüksek nispetlerde temettü sağlayan sınaî ve ticarî teşebbüslere yönelecek bir sermaye potansiyeli Türkiye'de teşekkül etmek yolundadır. Bu itibarla, Menkul Kıymetler Borsasının daha iyi çalışması ve çalıştırılmasına ihtiyaç vardır. Önemli olan nokta, bugün için Türkiye'de hisse senedini veya tahvilini borsada satışa çıkaracak sermaye şirketlerinin sayısının pek az oluşudur. Memleketimizde Türk Ticaret Kanunu'na göre kurulmuş sermaye şirketleri, Limited ve Anonim Şirket, mahiyetleri itibarıyla halka açık şirketler olmaktan uzak; hisseleri belirli ellerde toplanmış şeklen sermaye şirketi halindedir. Pek çoğu aile şirketi hüviyetini taşımaktadır.

Menkul Kıymetler Borsasına yeni bir düzen getirecek olan kanun tasarısının, her şeyden evvel halka açık şirketlerin kuruluşunu teşvik etmesini ve mevcut sermaye şirketlerini, sermaye ve kredi ihtiyaçlarını karşılamak hususlarında hisse senetleri ve tahviller çıkarmak suretiyle kıymet borsalarına girme yoluna yönelteceğini ümit ve temenni etmekteyiz.” (Ağanoğlu, 1969: 36).

Bu dönemde devlet kontrolünde ilerleyen ve düzenlenen kambiyo işlemleri sadece T.C. Merkez Bankası tarafından yapılmaktadır. Bu da aslında yabancı paraların işlem hacmini azalttığı gibi yabancı paraların serbestçe alma ve satma işlemlerini de kısıtlamaktadır. Ağanoğlu, bu kanun tasarısının menkul kıymetlerin alım satımının yeni esaslara bağlanarak bir piyasanın oluşmasına hizmet edeceği için destekler (Ağanoğlu, 1969: 34).

Ağanoğlu açısından bankacılık, menkul kıymetler ve kambiyo alanlarında yeni düzenlemelerin yapılması elzemdir ve Ağanoğlu, devletin bu konularda atacağı adımları önemser ve tecrübeleri çerçevesinde de katkıda bulunmak ister. Bunda mesleki deneyimi, ülke dışında aldığı eğitimler ve orada edindiği tecrübeler ve başka ülke uygulamalarının etkisi olduğu gibi, ayrıca Ağanoğlu'nun kalkınma planlarının hedeflerine inanan ve gerçekleşmesini arzulayan bürokrat kökenli bir siyasetçi olması da etkilidir. Bu inancı doğrultusunda özellikle

ülkede bankacılık alanının çeşitli düzenlemelere ihtiyaç duyduğunu sık sık belirtir. Ağanoğlu açısından kalkınma planları yürüten bir ekonomide tasarrufları arttırmak ve bunları yatırıma yönlendirmek en önemli konuların başında gelir. Tasarrufları toplayan bankalara çok iş düşmektedir.

Ağanoğlu, bankacılık düzenlemelerinin yanı sıra mevduatlara verilen faiz konusunu da önemser. Mevduat sahipleri açısından sahip oldukları atıl parasal kaynağı bankalara yatırmak için temel motivasyon kendilerine sunulan faiz oranlarıdır. Bu yüzden Ağanoğlu bu konuya da yazılarında değinir, görüş ve önerilerini şu şekilde ifade eder:

“Bugünkü nispetleriyle tasarruf mevduatına verilen faizler yeterli değildir. Bu faizlerden alınan gelir vergisi Hazine için önemli bir yekûn tutmamakta, buna mukabil hesapların dağılması ve banka hizmetlerinin lüzumsuz yere çoğalmasında amil olmaktadır. Tasarrufu teşvik maksadıyla bu vergi kaldırılabilir. Faiz hadlerinin de vadeli hesaplarda %8’e ve vadesizlerde %4’e kadar çıkarılabileceği kanısındayız.” (Ağanoğlu, 1967: 10).

Ağanoğlu, Merkez Bankası yoluyla kredi imkânı yaratmanın Türkiye’de enflasyon tehlikesini doğurduğunu, bunun yerine halkı tasarruf yapmaya yönlendirici tedbirler almanın daha doğru olduğunu savunur; bu durumu ise şöyle dile getirir:

“...Bankaların topladıkları mevduata bugünkünden daha yüksek nispetlerde faiz ödemeleri mümkündür. Güçlük yaratan husus, Bankalar Kanunu’nun 33. Maddesinin mevduat karşılıkları ile ilgili olarak koyduğu tahtittir. Bankalar, vadeli mevduat için %35 nispetine ve vadesiz mevduat için de %45’e kadar yükselen bir karşılığı Merkez Bankasına yatırmağa mecbur tutulmaktadır. Bunlara kasa karşılıkları da eklenince, icabında toplanan mevduatın yarısından fazlası banka için kullanılmaz hale gelecektir. Merkez Bankasına tevdi edilen meblağ karşılığı bu bankadan belirli bir faiz alınmaktadır. Lâkin, bu faiz bankanın plasman yapmak suretiyle sağladığı faiz ve komisyonların çok altında kalmaktadır. Bu itibarla bankalar topladıkları mevduatın plâsman olarak kullanabildikleri kısmını mümkün olduğu kadar yüksek menfaat sağlayarak değerlendirmek gayreti içinde bulunmaktadır. Bu hal ise, Türkiye’de banka kredilerini iktisadi kalkınmanın ihtiyaçlarına yeterli olmaktan çok uzak ve pek pahalı bir finansman kaynağı halinde bulundurmaktadır. Planlı Kalkınma devresinde bankacılığımızın daha faydalı bir pozisyona girebilmesini sağlayacak ıslâhat arasında mevduat karşılıkları konusunun da ele alınması zarurî bulunmaktadır.” (Ağanoğlu, 1967: 10).

Genel ekonomik gelişmenin sağlanması açısından kredi meselesi ciddiyetle ele alınan bir konu olmuştur. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plan’ında özel sektörün büyük ve verimli yatırımlara yönelmesi ve karşılaşılan finansman sorunu önemli bir yer tutar. (bkz. Tablo 1) (İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1967: 83).

Özel sektörün 1962-1966 yılları arasında genel finansman hacmi içinde özel sektöre verilen krediler:

Tablo 1: Özel Sektörün Kullandığı Krediler (Milyon TL)

	1962	1963	1964	1965	1966
Banka sisteminden özel sektöre yönelen krediler hacmi (Merkez Bankası kredileri dâhil)	8889	10065	11483	13561	16796
279 sayılı Kanuna tabi kuruluşlar kredi hacmi	92	77	87	73	124
Teşkilatlanmamış kredi piyasası net kredi hacmi	3600	3700	3000	3200	3500
Özel sektörün kullandığı krediler toplamı	12581	13842	14570	16834	

Kaynak: *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, 1967: 83.

Özellikle Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde özel sektör için yeterli kaynakların yaratılamadığı, etkin bir dağıtım sisteminin kurulamadığı ve dolayısıyla uzun vadeli kredi uygulamasına geçilmediği, özel sektör yatırımlarının finansmanı yanında işletme kredi ihtiyacı üzerinde gereğince durulmadığı konuları İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer alır (*İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, 1967: 84). Ağanoğlu da bu durumu makalesinde şöyle belirtir:

“Memleketin her tarafına yayılmış, dükkân, tezgâh ve atölye şeklindeki küçük sanatların yeteri kadar mali imkana kavuşturulması ve bunların geliştirilmeleri iktisadi olduğu kadar sosyal cephesiyle de kalkınmanın temel konularından birisini teşkil etmektedir. Emek ve ihtisasıyla birlikte küçük sermayesini değerlendirerek çalışan ve geçinen bir orta sınıf halk topluluğu, memleketin huzurunun ve demokratik düzenin temelini teşkil eder. Bankalarımızın bu sınıfın ihtiyaçlarına yöneltilmiş bir kredi politikası henüz mevcut değildir.”
(Ağanoğlu, 1967: 7).

Ağanoğlu açısından bankalar ve finans kuruluşları, kalkınma planı hedeflerinin gerçekleşmesinde etkili ve etkin rollere sahiptirler. Ancak Ağanoğlu'na göre uzun vadede ülkede bankacılık sektörünün ihtiyaç duyduğu insan kaynağının yetiştirilmesi için gerekli adımların atılması elzemdir.

Türkiye'de 1965 yılı itibarı ile dünya genelinde faaliyet gösteren bankalar sıralamasında yer alan 3 banka vardır: T.C. Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası ve Osmanlı Bankası. Toplamda ülkede 50 banka faaliyettedir ve bu bankaların 39 tanesi Cumhuriyet döneminde kurulmuştur. Yine bu bankaların 13 tanesi sermayesinin bir kısmı ya da tamamı devlete ait bankalardır. Yabancı sermayenin katılımı ile kurulmuş banka sayısı ise 5'tir. Kalan diğer bankalar (32 tane) Türk Ticaret Kanunu ve Bankalar Kanunu'na göre kurulmuş bankalardır. Bankaların toplam şube sayısı 2000'e yakın olmakla birlikte çalışan personel sayısı da 1960 yılı verilerine göre; 33.171 erkek ve 7.588 kadın olmak üzere toplam 40.759 kişidir.

Görüldüğü üzere aslında bankacılık sektörü gelişime açık ve istihdam ettiği kişi sayısı fazladır. Tam da bu noktada Ağanoğlu bankacılığın bir meslek haline getirilmesini savunmakla birlikte; tecrübe ile yetişmenin önemini yanında bankacılık mesleğine hazırlanması için belirli bir eğitim kolunun olması gerektiğidir. Ağanoğlu bu bağlamdaki düşüncelerini şöyle ifade eder:

“...Mevcut banka personeli, mesleğin özelliklerini, esas itibariyle iş içerisinde öğrenmekte ve tecrübe ile yetişmektedir. Personele mesleğin inceliklerini öğretmek, teknik bilgileri vermek zarureti, bilhassa geniş teşkilatı ve personel ihtiyacı bulunan büyük bankalarda önemli bir mevzu olarak çok seneler önce ortaya çıkmıştı. Bu ihtiyacı fazlasıyla hissedenden Ziraat Bankası 1926 yılından beri kendi bünyesi içinde bir kurs açmış ve bunu devam ettirmektedir. On ay süreli olan bu kursa, ortaokul ve lise derecesinde tahsil görmüş banka memurları arasından belirli gayret ve başarıları görülenler seçilip gönderilmektedir. Bugüne kadar bankanın binleri bulan memuru kurstan geçirilmiştir. İş Bankası, Yapı ve Kredi Bankası gibi büyük bankalarımız da kendi bünyeleri içerisinde çeşitli ihtisaslara göre kurslar düzenlemektedirler.” (Ağanoğlu, 1966: 33).

4.Sonuç

Geçmişte olduğu gibi bugün de Türkiye ekonomisinin en temel sorunlarının başında sermaye birikiminin yetersizliği gelmektedir. Bu sorunun çözümü için yapılabilecekler arasında tasarrufları çoğaltmak ve mevduata dönüşen tasarrufların kredi olarak yeniden ekonomiye aktarımında ve dolayısıyla kalkınma sürecinde bankalar, kurum olarak çok önemli rol oynarlar. Gün geçtikçe daha fazla uzmanlık gerektiren bir meslek olan bankacılığa müfettiş muavini olarak başlayan ve genel müdürlük gibi bir pozisyonla kariyerini tamamlayan Ali Şakir Ağanoğlu bürokraside, özel sektörde yöneticilik, öğretim görevliliği, milletvekili, senatör ve bakan olarak yasama ve yürütme organları üyeliği ve sorumluluğu üstlenmiş önemli bir şahsiyettir. Ağanoğlu'nun tasarruflar-mevduat konusundan banka çalışanlarına kadar bankacılığa dair paylaştığı düşünce ve görüşleri ortaya konduğu dönemde bankacılığın durumu ve sorunlarına dair değer taşımaktadır. Bir diğer kıymeti ise meslek içinden gelen kişilerin bilgi, deneyim ve gözlemlerini hatta önerilerini yazarak paylaşmanın ne kadar önemli olduğunu göstermesidir.

Kaynakça

- Ağanoğlu, A.Ş. (1953), *Amerika Birleşik Devletleri'nde Ziraat Ekonomisi*, İstanbul: Halk Basımevi.
- Ağanoğlu, A.Ş. (1966), Bankacılığımızın Gelişmesi ve Personel Politikası, *Banka*, 3, 5, 28-38.
- Ağanoğlu, A.Ş. (1967), Kalkınmanın İç Finansmanı, Menkul Kıymetler Borsası ve Bankalarımız, *Banka*, 4, 9, 5-11.
- Ağanoğlu, A.Ş. (1969), Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanun Tasarısı, *Banka*, 6, 7, 34-37.
- Ağanoğlu, A.Ş. (1995), *İşletmede İnsan İlişkileri*, İzmit: Kocaeli Üniversitesi Vakfı Yayınları.
- Ağanoğlu, A. Ş. (2020), *Günlükler, Hatırat ve Söyleşi*, yay. haz. Usta V. ve Onur Ü.D., İstanbul: Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları.
- Boratav, K. (2008), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*, 12. bsk., Ankara: İmge Kitabevi.
- Bozkır, G. (2005), Cumhuriyet Halk Partisi'nde Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4, 11, 231-248.
- Bozkır, G. (2007), Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6, 15, 275-308.
- Bulut, S. (2009), 27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 73-90.
- Coşar, N. (1999), *Geçmişten Geleceğe Demirbank*, İstanbul: Demirbank Yayını.
- Çelebi, E. (2001), Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları 1923-2000, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2, 1, 55-66.
- Çoker, F. (1999). *Türk Parlamento Tarihi: Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri (1966-1980)*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı* (1967), Ankara: DPT Yayını.
- İpek, N. (1999), Birinci Dünya Savaşı Esnasında Karadeniz ve Doğu Anadolu'da Cereyan Edilen Göçler, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 161-235.
- Kaynar, İ. S. (2019), "Akçabat'ta Eğitim ve Toplumsal Hayat (1921-1934)", *Uluslararası Düinden Bugüne Akçabat Sempozyumu (12-14 Ekim 2018)*, yay. haz. Üçüncü K., İstanbul: Akçabat Belediyesi Kültür Yayınları, 829-833.
- Kayra, C. (1995), *1938 Kuşağı: Olaylar, İnsanlar, Anılar*, İstanbul: Cem Yayınları.
- Kayra, M. (2005), *Hoşça Kal Trabzon: Bir Kız Çocuğunun Günlüğünden Birinci Dünya Savaşı'nda Anadolu*, İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Koraltürk, M. (2013), Bir Banka Müfettişinin Raporlarına Göre Taşrada Yolsuzluklar ve Ekonomi, *Toplumsal Tarih*, 234, 22-26.
- Kutluata, M. (1970), Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası, *Sosyoloji Konferansları*, 11, 55-105.
- Kuyucaklı, N.(1993), *Türkiye İktisadı*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Lermioğlu, M. (1949), *Akçabat-Akçabat Tarihi ve Birinci Genel Savaş Hatıraları*, İstanbul: Kardeşler Basımevi.

- Pazarcık, Y. (2016), Türkiye’de İşletme Yüksek Lisans Eğitiminde İlk Adım: İşletme İdaresi Kurslarına İlişkin Bir Sözlü Tarih Çalışması, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 45, 9-25.
- Taşcıoğlu, A. (1998), *Cumhuriyet Dönemi Bankalar Kanunları ve İlgili Yasal Düzenlemeler*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını.
- Tekir, S. (2016), Birinci Dünya Savaşı’nda Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Rus İşgal Bölgelerinden Yapılan Göçler, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 26, 32, 43-65.
- Tikveş, Ö. (1977), Anayasa’da Onbeş Yıllık Dönemde (1961-1976) Yapılan Değişiklikler ve Ekler, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 34, 1, 19-60.
- Kocataşkın, M. (1998), *Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler*, Ankara: Başbakanlık Personel ve Prensipier Genel Müdürlüğü Yayını.
- Usta, V. (2014), “Hatıratına Göre Ali Şakir Ağanoğlu”, *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu (26-28 Nisan 2013)*, Trabzon: Akçaabad Belediyesi Kültür Yayınları, 293-300.
- Usta, V. (2016), *Doğu Karadeniz’de Rus İşgali ve Muhacirlik*, ed. Usta V., Trabzon: Serander Yayınları.
- Yalçınkaya, A. & Koraltürk, M. (2020), Yayınlan(ma)mış Hatıralar Bağlamında Türkiye’de Yükseköğretimin Amerikanizasyonu: Kurucu Kadroya İlişkin Anlatılar ve İşletme İktisadi Enstitüsü, *Journal of Research in Business*, 5, 1, 28-55.
- Yılmaz, E. (2017), Türk Siyasi Tarihinde Askeri Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasi Haklarının İadesi Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 16, 32, 21-64.
- Yörük, A. (1996), Türkiye Ekonomisinde Yapı Değişmeleri Planlı Dönem (1963-1989), *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 46, 95-151.